

Manifest metabiologije

Metafizika

Nastanek besede metafizika je bil, pravijo, precej naključen in banalen: neko delo, ki ga je Aristotel napisal po tistem, v katerem je obravnaval fiziko, so imenovali pač *Metafizika* – kot tisto, kar je za fiziko (Aristoteles 1992). In ker se je v njem ukvarjal z ontologijo, se pravi z najosnovnejšimi vprašanji o resničnosti, sta za številne filozofe to še danes sinonima. Toda izraz metafizika ima še razne druge pomene – še bolj kot omenjeni je uveljavljen naprimer tisti, v katerem je metafizika nekaj, kar je nefizično ali celo transcendentalno – in, vzeto v tem smislu, so prvi metafiziki živeli že zdavnaj pred antičnim obdobjem, in sicer, kot vemo, precej vzhodno od te zibelke evropske filozofije in kulture. V 17. stoletju pa je ime *metaphysical poets* dobila skupina angleških pesnikov, ki jih je odlikovala inteligentna in iskrivo oblikovana verzificirana misel. Metafizika lahko, nadalje, komu – konkretno Karlu Popperju – pomeni nekaj, kar ni znanstveno (Popper 1959); spet četrtemu – naprimer Emmanuelu Levinasu, utemeljitelju radikalnega altruizma – pa je to malone sinonim za etiko (Levinas 1976). In morda ni, naposled, čisto nič manj legitimna tudi izjava, ki jo je na vprašanje v zvezi s tem nekoč dal Voltaire, kajpak, ne da bi pri tem pozabil postreči z vselej pomembno prilogo svojim izvajanjem – ironijo: Ko poslušalci že nekaj časa ne razumejo ničesar več in ko tisti, ki govori, začanja razumeti, da ne razume svojih besed, je to metafizika (Krušnik 1971).

Četudi je torej že sama metafizika vsebinsko tako nedoločljiva, izhaja pojem metabiologije prav iz njene pomenske osnove.

Evolucijska psihologija

V metabioloških zapisih bralec pogosto naleti na miselno eksperimentiranje in poigravanje z različnimi hipotezami s področja *evolucijske psihologije*. To je mlada multidisciplinarna veda, ki se je v zadnjem desetletju razrasla na pogorišču silovitih bojov med sociobiologi ter njihovimi različnimi nasprotniki. In uporaba te militaristične metaforike na tem mestu ni prav nič pretirana, kajti najrazvpitejši spori med zagovorniki sociobiologije in nekaterimi njihovimi antagonisti so bili – daleč stran od akademskih višin – povsem politične narave, s tem pa, kot si lahko mislimo, ni manjkalo celo fizičnih obračunov.

Evolucijska psihologija in sociobiologija se ne razlikujeta le po imenu in po svoji časovni vpetosti, marveč obstaja med njima tudi nekaj vsebinskih razlik, ki pa so razmeroma subtilne, nikoli dokončno dorečene in predvsem tudi zelo subjektivne – vsakdo ima lahko rahlo svojsko mnenje o pomenu enega in drugega imena. Sam sem se doslej večinoma lažje identificiral s pojmom *sociobiologija*, ker mi pomeni nekaj več spekulativne in domišljajske širine, medtem ko evolucijsko psihologijo razumem kot čedalje bolj trdo, empirično eksaktno znanost, s katero se vse bolj ekskluzivno ukvarjajo pač samo evolucijski psihologi, posebej šolani v tej smeri. Sem eden tistih, ki menijo, da sociobiologija ni propadla in da je evolucijska psihologija ne more povsem nadomestiti. Vse skupaj pa je vendarle samo stvar uporabe izrazov – in če jih vsakdo pač ustrezno definira, se je mogoče učinkovito pogovarjati tudi na podlagi različnih nomenklaturnih izhodišč.

Vsekakor je treba reči, da so se zagovorniki tu obravnavane, mlajše vede znali modro in elegantno izogniti preteklim nesmislu, ki so vsaj v drugi polovici našega stoletja vselej spremljali vsakršen poskus pogovora, ki bi povezoval humanistično-družboslovno področje in biologijo. V ta namen je bilo, in bo tudi še vnaprej, vseskozi treba jasno poudarjati, da se ta veda ne ukvarja z biološkimi *razlikami*, ki bi bile morebitna podlaga za raso, nacionalnostno ali tudi seksistično diskriminacijo, marveč da je njen namen predvsem iskanje lastnosti, ki so bolj ali manj *skupne* vsem ljudem, oziroma natančneje, predstavnikom enega ali drugega spola, in ki so se razvile v teku evolucije. Pri tem se je treba učinkovito, se pravi predvsem eksplicitno, izogniti tudi vsakršnemu dvomu v zvezi z morebitnim genetskim determinizmom. To vprašanje je med evolucionisti namreč že zdavnaj povsem rešeno: da namreč ne

obstaja nobena genetska lastnost, ki bi je vsaj načeloma ne mogli preseči z ustrežno intervencijo – bodisi od zunaj ali pa z lastno voljo, odvisno pač od področja, kjer se ta lastnost pojavlja.

Evolucijski psihologi trdijo, da je človekovo samozavedanje oziroma sebstvo, občutek lastnega jaza, pravzaprav sofisticiran evolucijsko razvit mehanizem, ki omogoča učinkovitejše preživetje in reprodukcijo naših genov. In če razmišljamo z znanstveno treznostjo¹, zaenkrat ni prav nobene druge alternative, nobene druge resne hipoteze, ki bi ponujala karkoli smiselnega.

Kognicija se v luči evolucijske psihologije lahko v začetku pokaže kot nekoliko paradoksalen pojav. Njena primarna funkcija namreč ni ta, da bi nam omogočala osvoboditev od naših osnovnih, primitivnih nagonov – marveč ravno nasprotno: da si z njeno pomočjo še bolj učinkovito zagotavljamo njihovo uresničevanje. Freudova teza o spolnem nagonu, ki naj bi bil osnova vsemu dogajanju v človekovem življenju, teza, ki se je spričo številnih neznanstvenih elementov v kombinaciji z njo zdela tudi sama precej za lase privlečena (glej naprimer Freud 1982), se zdaj, v svoji evolucijski nadgradnji, kaže kot nadvse smiselna.

Tako rekoč vsi pripadniki obravnavane družčine se strinjajo, da je najosnovnejše gonilo vsega dogajanja v človekovem svetu podzavestna težnja po povečanju svoje takoimenovane vključne zmogljivosti (Hamilton 1964), ali preprosto – števila genskih kopij. Tisti individuumi, se pravi nosilci tistih variant genov, ki niso učinkovito poskrbeli za svojo reprodukcijo, so v evolucijskem teku vselej odmirali in za seboj ne puščali sledov. Tisti pa, ki so v ta svoj sprva nezavedni projekt postopoma pričeli vpletati tudi zavest, so lahko postali še toliko učinkovitejši pri svojem biološkem razširjanju.

Biopoetika

Posebna veja evolucijske psihologije, ki počasi dobiva vse bolj jasne poteze, se vzporedno s tem tudi v sebi vse bolj utrjeno pojavlja pod imenom *biopoetika*. Zanj je v splošnem značilno, da poskuša z evolucijsko teorijo razlagati zgodovinske izvore poezije (in v širšem smislu tudi literature oziroma celo sploh vsakršne umetnosti) kot tudi dandanašnje motive posameznikov za njeno ustvarjanje. Če bi za metabiologijo – kot bomo videli v nadaljevanju – lahko metaforično rekli, da je to poezija biologije, potem za biopoetiko velja, da je to biologija poezije. Z drugimi besedami: če se prva ukvarja z biološkimi pojavi na poetičen način, tedaj je druga nekakšen pozitivizem, ki razlaga poezijo – nekakšna biološka literarna teorija. Gre seveda za zelo različna pristopa, ki pa sta si na moč komplementarna. Slednje dejstvo se izraža tudi že v sami usmerjenosti metabiologije k temu, da v sebi

¹ *Res pa je, da tudi sama omenjena znanstvena treznost ne prihaja od nikjer drugod kot iz evolucije – in že smo lahko v začaranem krogu.*

² *Kar zadeva sestavo in ob tem naposled tudi samo prisotnost pričujočega bloka z naslovom Metabiologija prav v tej številki EKZ, ki je posvečena tudi Popperju, kaže na tem mestu pojasniti nekaj osnovnih stvari. Constablou članek, ki tukajšnjemu uvodnemu sledi, je takorekoč klasično biopoetsko znanstveno besedilo. Še naslednji, Coxov prispevek je manj pozitivističen in tudi manj specifično biopoetski, namreč iz svoje širše evolucijskopsihološke domene se že nagiba tudi v smer druge metabiološke komponente, o kateri pišem v naslednjem razdelku; in na nekaterih mestih kaže tudi beletrijske prvine – se pravi elemente tretje konstitutivne sfere metabiologije – o čemer pa prav tako več v nadaljevanju. Zanj, moje lastno metabiološko besedilo pa je primerek izrazito, pravzaprav že kar skrajno, da ne rečem ekscesno sproščenega segmenta v metabiološkem diskurzu, tistega, ki sega na same meje pozitivizma pa tudi čeznje – kar je pač ena izmed še posebej nenavadnih lastnosti obravnavane vede (ki je v svojih oddaljenejših sferah hkrati tudi neveda ali, če kdo tako želi, celo antiveda). In če se tako ob vsem tem spomimo še na Popperja: najbrž bi se ta mož, izraziti multidisciplinarec, podpisal pod trditev, da je bilo tudi njegovo poglavitno poslanstvo: v uporabi karseda pozitivističnega in logičnega znanja – prav za njegovo in lastno večno samopreseganje, ki vodi k področju, transdisciplinarnemu takorekoč par excellence, k področju vrednot.*

povezuje nadvse raznolike poglede na svet, pri čemer je tako rekoč edini pogoj ta, da ima stvar zvezo z biološko oziroma evolucijsko teorijo. V tem smislu lahko biopoetiko jemljemo kot pomemben konstitutivni element metabiologije².

Filozofija biologije

Razen doslej izpostavljenih ved, ki obravnavajo povezave med socialnimi oziroma psihičnimi dogajanjmi in pa naravo, se z biologijo v navezavi na nekatere nenaravoslovne znanosti ukvarjajo še druge discipline. Ena od vsebinsko najboljšejših je *filozofija biologije*. Preučuje najrazličnejša teoretska vprašanja, ki zadevajo biologijo in sorodne znanosti in ki v okvirih samih teh primarnih znanosti včasih celo sploh niso zastavljena. Pogledjmo si nekaj teh osnovnih vprašanj.

Kaj je sploh življenje? Kaj je osnovna bitnost v evoluciji – vrsta, posameznik ali gen? Kako je lahko vrsta osnovna evolucijska enota, ko pa ni niti jasno, ali je vrsta sploh nekaj realnega? Kako je lahko posameznik osnovna enota selekcije, če pa umre? In kako je lahko tovrstna enota gen, ko pa se njegova snov iz ene celične generacije v drugo nujno prepolovi, v še nadaljnjih podvajanjih pa se nato naposled docela porazgubi? Kakšen notranji smisel ima torej mnogoceličnost? Kaj je torej resnična biološka podstat za sorodstvo med bitji? Kakšen smisel je v spolnosti, ko pa je zaradi nje vsak gen prikrajšan za nič manj kot polovico svojega potomstva? Kako je v evoluciji prišlo do sodelovanja med posamezniki, ko pa naj bi se, po načelu naravnega izbora, vsak boril le zase? Kako je, navsezadnje, ta kruti zakon vendarle pričel dopuščati tudi altruizem, in to ne samo do svojih bližnjih, marveč tudi do drugih živih vrst in do okolja? Kaj je zavest in kako je nastala? Kako nam lahko naravoslovno znanje pomaga pri skrbi za prihodnost življenja in obstajanja? In kaj je smisel – samega življenja; in vsega tega spraševanja?

Na področju metabiologije se pogosto spopadamo s katerim od navedenih in drugih vprašanj podobnega kova. Filozofija biologije je torej – poleg evolucijske psihologije z biopoetiko – druga vsebinska komponenta tu predstavljanega vede.

Beletrija

V eni od Prešernovih gazel nam je sporočeno, kako se je možak zavedal svojega čudnega položaja: vsakdo od njegovih – resničnih ali potencialnih – bralcev je, oziroma bi, imel kakšno pripombo na njegovo pisanje (Prešeren 1986). Vendar avtor, tudi če bi jih hotel poslušati, nikakor ne bi mogel ustreči vsem, saj so si

njihove zahteve pogosto povsem nasprotne in med seboj nezdržljive. Njegova rešitev, ki se sicer naslanja na dokaj patetično in dandanes nekam preživeto dantejevsko in petrarkistično posttrubadursko ponudbo, je hitra in preprosta – četudi, po mojem mnenju, bolj metaforiena kot ne: svoja izvajanja usmeri k enemu samemu cilju, k tako imenovani ljubljeni osebi. V resnici pa bi lahko stavili, da je ta njegova poteza izrazito simbolna. V tistem trenutku, ko bi se pesnik zavedel, da je oboževanka, poleg njemu že znanega dejstva, da je ošabna, v resnici tudi sicer bolj ali manj plehka, bi se najbrž precej zamislil in se vprašal o smiselnosti te svoje usmeritvene deklaracije, po kateri je ona edina relevantna arbitraža za njegovo umetnost, in s tem tudi za njegov obstoj. Njena morebitna totalno uničujoča kritika njegovih verzov bi sicer, teoretično, lahko povzročila dvoje. Prva možnost – če bi bilo vse, kar trdi o svoji fatalni in metafizični odvisnosti, dobesedno res –, bi bila ta, da bi ves obupan za vselej prenehal pisati in se, da bi dokazal smrtno resnost svojih stališč in položaja, dejansko šel tudi obesit. In drugič, če bi jo navzlic svoji literarno toliko opevani zaslepljenosti v zvezi z njo vendarle lahko obravnaval vsaj z desetinko siceršnje prisebnosti – o čemer ne dvomim –, bi naposled zamenjal firmo. Prva varianta je seveda čisto neživljenjska, neprepričljiva, in če bi je bil Prešeren zmožen, bi ga lahko imeli le še za prekletega fanatika, oziroma bi rajši kar pozabili nanj in na vse skupaj. V primeru veljavnosti druge variante razlage pa pridemo natanko tja, kot je bilo napovedano: vlačenje ženskega lika in imena v vrstice omenjene poezije je v resnici stvar simbolike. Ženska je tu le ime za avtorjevo notranje čutenje, ki se mu prav zagotovo ni pripravljeno odpovedati; ki pa ga tudi ne želi imenovati s pravim imenom, da ne bi morda učinkoval kot samovšečen in – konec koncev tudi sam – ošaben. V najgloblji resnici pa ga vendarle zanima samo glas njegove notranjosti, in če bi ravnal kakorkoli drugače, ne bi bil to, kar je – umetnik.

Umetnik je, kot se torej naplete iz pravkar povedanega, neko zelo nenavadno bitje – ki ga vzpostavlja ravno njegova paradoksalnost. Po eni strani namreč prisega na svojo lastno sodbo in se zgrozi ob misli, da bi mu kdo, brez njegovega védenja in odobritve, spremenil že eno samo vejico, črto ali noto; za sodbe drugih, ki se ne skladajo z njegovim pogledom, mu ni mar. A po drugi strani se tu in tam komu izmed teh ustvarjalcev zgodi, in to se v teku zgodovine dogaja nenehno, da prav zaradi te svoje brezkompromisno samonikle držé prodre med priznance in ga, nenavadno, tudi širne ljudske množice vzamejo za svoj novi vzor – po katerem nato sicer, se ve, merijo nadaljnje ustvarjalce in jih po istem postopku kot prej njega spet naprej dušijo – toda to je že druga zgodba. Paradoks umetnika je, z drugimi besedami, ta, da ob vsem svojem kreativnem zanikanju mnenj, okusov in stališč

tako rekoč vsega drugega sveta – postane s svojo umetniško uveljavitvijo prav on sam njihovo novo gravitacijsko središče.

Metabiologija

Tako smo prišli do bistva metabiologije. Sestavljena je iz opisanih treh področij – prvi dve sta deleža njene vsebine, tretje pa njene oblike. Zlasti zaradi te tretje lastnosti jo lahko označimo kot mehko naravoslovno vedo, ki pa zaradi svoje igrivosti ni nič manj intelektualna. Še več – v razmeroma odrevenelo razmišljanje klasičnih naravoslovcev lahko zanese tudi razne nenavadne, potencialno učinkovite domislice. Osrednja ciljna publika pa so seveda razumniki z najrazličnejših področij – in pri tem bi rad poudaril, da intelektualec ni vselej tisti, ki ima na steni obešeno diplomu take ali drugačne izobrazbene smeri in stopnje, temveč predvsem tisti, ki si to resnično želi biti – preprosto tako, da v tej smeri deluje. Samonikel sodoben razumnik lahko vse bolj nestrpno zaznava prepad med dvema čerema, kjer je nasledena večina obstoječe svetovne iskateljske miselnosti: na eni strani je to ultra-scientistični intelektualizem, ki mu ob vsej svoji hermetični gostobesednosti prepogosto povsem manjka dimenzija duhovnih vrednot; na drugi pa astro-spiritistični misticizem, kjer, sicer celo s ponosom poudarjano, a večinoma vendarle prehudo nezrelo, izostaja razum.

Metabiologija ni nikakršen most med tema skrajnostima, marveč nalega prav na dno obstoječega prepada ter nanj nanaša nove in nove plasti spoznanj in uvidenj, lastnih eni, drugi, ali pa še nobeni, ga s tem vse bolj dviguje – in uvaja avtoriteto izvirnega iskateljstva.

Navzlic vsej tej potencialni originalnosti pa vendarle velja, da celo že sama beseda metabiologija, ki je v tem specifičnem smislu na novo definirana v istoimenskem knjižnem delu (Štern 1997), obstaja že od prej in drugod – kar pa, glede na že povedano o metafiziki, niti ni tako presenetljivo oziroma nenavadno. Teoretiki, ki se ukvarjajo z memetiko, védo, ki vzpostavlja in preučuje analogijo med enotami biološke in kulturnostne evolucije, uporabljajo ta izraz za označevanje področja slednje, se pravi nečesa, kar ni biološko, a je temu analogno. Metabiološki organizmi bi bili po njihovem naprimer sklopi idej, kakršni so, denimo, kompleksi religioznih prepričanj in vrednot v okviru sistema neke veroizpovedi.

Ne glede na oba doslej obravnavana primera, metafizike in memetske metabiologije – pa tudi še kak drug primer zelo svobodne uporabe predpone *meta* bi se našel –, v sodobni obči terminologiji označujemo s tem prefiksom obravnavanje določene panoge ali discipline z neke zunanje pozicije. Metaetika,

naprimer, se sploh ne sprašuje, kaj je dobro v nekem, takem ali drugačnem, konkretnem primeru, marveč je to teorija same etike in jo zanima pojem dobrega izključno v konceptualnem smislu. Metaetika je torej veda o etiki.

Podobno je metabiologija veda, ki obravnava biologijo od zunaj (ta njena komponenta je filozofskobiološka), in sicer tudi v njenih navezavah na razna druga, zlasti nenaravoslovna področja (evolucijskopsihološka komponenta), pri čemer je uradni jezik komunikacije še bolj odprt (literarna komponenta) kot tudi že sicer precej svobodna jezika obeh področij, ki tu nastopata kot njeni vsebinski sestavini. A slejkoprej velja, da je vsakršna formalizacija te vede, hkrati tudi nevede, lahko kaj hitro utesnjujoča za njeno vendarle in predvsem – transgresivno bistvo.

*Ko njena katerakoli domislica
postane splošno sprejeta resnica
ali celo institucionalizirana vrednota,
tedaj se njeno osrednje delovanje
že dolgo odvija kje daleč stran.*

Artur Štern (1965), doktor bioloških znanosti (1995), znanstveni sodelavec Inštituta Bion

LITERATURA

- ARISTOTELES: *Metafizika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992.
 FREUD, S.: *The psychopathology of everyday life*. London: Penguin, 1982.
 HAMILTON, WD.: *The genetical evolution of social behavior (I and II)*. *Journal of Theoretical Biology* 1964; 7: 1–16; 17–52.
 KRUŠNIK, S. (ur.): *Superanekdote*. Ljubljana: samozaložba, 1971: 253.
 LEVINAS, E.: *Totalitet i beskonačno*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1976.
 POPPER, K. R.: *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson, 1959.
 PREŠEREN, F.: *Poezije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986: 108.
 ŠTERN, A.: *Metabiologija*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa, 1997.